

ergo haec est per se necessaria. Artificialis autem est utilis, vel est hypothetice necessaria; nempe ut facilius et tutius veritatum notitias assequamur, sive ut quarundam veritatum, quae minus obviae sunt, nec tamen necessariae, cognitionem nanciscamur.

Cave tamen ne putes artificialem dialecticam non esse nisi eam, quae ope alterius magisterii addiscitur. Nam sicut quis nequit absque arte picturae perfecte pingere, et tamen potuit ingenio suo eam artem sibi comparare; ita requiritur quidem in pluribus artificialis dialectica: at fieri potest ut quis, nemine alio docente, ope reflexionis et studii eandem sibi acquirat.

X. PARTITIO EIUS. Opportuna autem dialecticae partitio haec nobis videtur; ut primum de actibus mentis physice spectatis, quae necessaria sunt ad scopum logicae dicamus; tum logicas operationes, nimirum divisionem, definitionem, et ratiocinium explicemus. Praeterea cum operationes nequeant esse rectae, nisi et earundem signa rite teneantur; hinc etiam de terminis, atque propositionibus, et syllogismo suo loco agendum erit.

CAPUT I.

De Apprehensione intellectuali.

ARTIC. I.

De notione apprehensionis intellectualis et ideae.

XI. QUID APPREHENSIO INTELLECTUALIS. Apprehensio intellectualis est actus intellectus exprimens aliquod obiectum, quin affirmet aut neget.

Idea vero est intellectualis expressio obiecti. (1)

(1) *Idea* nomine penes veteres significabatur forma rei efficiendae in mente o usae existens. Unde *ideae divinae* penes Theologos. Modo latiori sensu solet accipi nomen *idea* penes Philosophos.

XII. QUAERES QUID DIFFERANT APPREHENSIO ET IDEA. Re profecto non differunt, sed eadem res dicitur apprehensio prout vitaliter a cognoscente procedit; idea prout est rei cognitae expressio seu repraesentatio in mente existens. Idea dicitur quoque *conceptus*; quia mens per illam veluti concipit in se ipsa obiectum.

XIII. Advertendum est autem discrimen inter *sensationem*, *phantasma*, et *ideam*; quod paucis declaramus. Scilicet *sensatio* est cognitio experimentalis in sensu exteriori existens, exprimens modo materiali sive extenso obiectum materiale praesens: *phantasma* est tum cognitio eiusdem rei in sensu interiori existens, revocabilis etiam remoto obiecto; tum quaevis combinatio harum cognitionum, rem exprimens non ex toto realem: *idea* est expressio obiecti sive materialis sive immaterialis, sive existentis, sive non existentis, immateriali modo in intellectu existens, et est cognitio essentiae obiecti, non tantum facti.

XIV. QUID QUOTUPLEX OBIECTUM. Obiectum est id, quod idea exprimit, sive id quod per ideam menti repraesentatur. Duplex est secundum ipsam rationem obiecti, nempe *materiale*, et *formale*. *Materiale* est ipsum obiectum spectatum cum omnibus suis notis ut est in se; *formale* est obiectum spectatum quoad illam notam tantum, quam mens in eo considerat. *Nota* dicitur quidquid in obiecto est, quod per se cogitari potest; sive obiectum adaequate, sive inadaequate repraesentet. *Nota* vocatur, quia noscitur obiectum per eam. Quare manifestum est proprium ideae obiectum esse formale.

ARTIC. II.

De pluribus speciebus apprehensionis intellectualis.

XV. QUOTUPLEX APPREHENSIO. Intellectualis *apprehensio* primum distingui debet duplex: *directa* et *reflexa*. Ea est, qua intellectus cogitat obiecta per ideas repraesentata, ut cum cogitat *Deum*, *mundum* etc.: haec, qua intellectus ideas ipsas suas cogitat, tanquam in suas ideas rediens, seu

reflectens supra apprehensiones suas; ut cum mens intendit in ideam, quam habet Dei.

XVI. QUOTUPLEX REFLEXIO. *Apprehensio reflexa*, sive *reflexio* duplex est: *ontologica* seu *obiectiva*, et *psychologica*, seu *subiectiva*. *Ontologica* est, cum mens ideas suas (idem de sensationibus dicatur) considerat, prout sunt repraesentativae obiecti: ut cum mens rediens in ideam hominis comparat eam cum pluribus individuis, quae ab ea repraesentantur. *Psychologica* est, cum mens considerat ideas prout sunt affectiones subiecti; ut cum cogitamus nos cogitare.

Apprehensio *psychologica reflexa* dicitur quoque illa, qua intellectus percipit actus quoscumque subiecti ipsius cogitantis, aut sentientis, aut appetentis, quia per illam animus in seipsum redit, ut cum cogitamus nos velle, sentire, et huiusmodi.

XVII. QUID ATTENTIO. A reflexione distinguenda est *Attentio*, quae est certus modus, quo intellectus aliquid considerat; qui modus in eo consistit, ut ex pluribus, quae sibi obiciuntur, in aliquod solum obtutum intendat, et in eo defixus maneat. Liquet autem in utraque apprehensione locum habere posse.

XVIII. QUOTUPLEX UTRAQUE APPREHENSIO. Apprehensio tum directa, tum reflexa rursus distinguenda est duplex, *concreta* et *abstracta*. *Concreta* est, qua intellectus percipit formam simul cum subiecto: ut cum percipitur *Deus*, *Petrus*, et huiusmodi. *Abstracta* est, qua intellectus percipit formam sine subiecto: ut cum percipitur *humanitas*, *color*, *virtus*; et ita porro. Et proinde consistit in quadam praecisione mentis, quatenus mens praescindit ab iis considerandis, quae realiter nexa sunt cum eo quod considerat.

XIX. QUOTUPLEX UTRAQUE. Iam vero tum *concreta*, tum *abstracta* iterum duplex est. Subiectum enim, quod intellectus percipit, vel est determinatum per notas individuantes, ut *Petrus*; vel praescindit a notis individuantibus, ut *Homo*. Item forma vel percipitur in subiecto indeterminato, hoc est sine notis individuantibus, ut *Homo*; vel sine subiecto ullo, ut *Humanitas*. Porro prima est *apprehensio*

concreta, quae duplex proinde est. Scilicet prior, qua percipitur forma cum subiecto determinato: ut *Petrus*: altera qua percipitur forma cum subiecto communi; ut *homo*. Secunda est *abstracta*, quae rursus duplex. Prior, qua praecisio fit a subiecto determinato, ut *homo*; eademque est ac altera *concreta*, quae idcirco sub diverso respectu potest alterutro nomine appellari. Altera *abstracta* est ea, qua fit praecisio etiam a subiecto communi: ut *Humanitas*. Notae individuantes, quibus individua discernere solemus, eo continentur versiculo: *forma, figura, locus, tempus, stirps, patria, nomen*.

XX. QUID APPREHENSIO ABSOLUTA ET COMPARATIVA. Utraque apprehensio rursus est duplex: *absoluta*, et *comparativa*. Ea est, qua intellectus unum percipit vel etiam plura, sed citra respectum unius ad aliud: haec, qua mens plura percipiens, relationem, siqua inter ea est, sive identitatis, sive similitudinis, sive oppositionis, et quamcumque aliam, considerat.

ARTIC. III.

De partitione idearum secundum obiecta.

XXI. QUAE PRIMA DIVISIO. Si habeatur ratio repraesentationis obiectivae, prima idearum divisio est secundum *comprehensionem* et *extensionem*. *Comprehensio* ideae est complexio notarum, quas idea in obiecto repraesentat: ut idea *Homini* continet notas *animalitatis* et *rationalitatis*. *Extensio* ideae est eiusdem amplitudo ad plura vel pauciora repraesentanda: ut idea *Homini* repraesentare potest omnia individua humana. *Comprehensio*, et *extensio* eidem ideae competunt; competunt autem hac lege, ut quo maior est *comprehensio*, eo minor sit *extensio*; et vicissim.

XXII. QUOMODO DIVIDUNTUR RATIONE COMPREHENSIONIS. Iam vero ratione comprehensionis dividuntur ideae in *simplices* et *compositas*. *Simplex*, est quae unam notam continet, sive quae non potest resolvi in alias ideas, quae repraesentent

notas distinctas: ut *idea Entis*. Composita est, quae plures notas continet: ut *idea Hominis*.

XXIII. RATIONE EXTENSIONIS. Ratione vero extensionis dividuntur ideae in *concretas*, et *abstractas*; quae, iuxta dicta n. XIX, duplicis sunt generis. Etenim 1° *abstracta* idea est ea, quae repraesentat formam sine subiecto: ut *color*, *potestas*, *bonitas*, et huiusmodi; 2° *abstracta* quoque idea est ea, quae repraesentat formam cum subiecto indeterminato, ut *coloratus*, *potens*, *bonus*. Prior est potior ratione abstractionis: unde vindicat sibi tanquam propriam appellationem ideae abstractae. Item *concreta* duplex est: prior scilicet, quae repraesentat subiectum indeterminatum cum forma, et opponitur priori abstractae: altera, quae repraesentat formam cum subiecto determinato: atque haec eadem est ac *idea singularis*.

XXIV. QUID IDEA SINGULARIS. Porro idea singularis est illa, quae repraesentat rem singularem sive individuum, hoc est unum non commune pluribus, sive unum quid, quod totum non potest realiter multiplicari, seu dividi in multis ut *Plato*, *hic homo*, *Deus*.

XXV. QUID UNIVERSALIS. Idea universalis est idea, quae exhibet aliquid unum pluribus commune, seu in pluribus multiplicabile, hoc est unum, quod de pluribus subiectis ex toto distinctis dici, atque iis inesse ex aequo potest: ut *idea hominis*, *sapientis*, *regis*, *christiani*, *romani*. Liqueat idcirco ad hanc universalitatem sufficere ideam abstractam secundo modo.

XXVI. QUOTUPLEX. Duplex autem est, *directa* et *reflexa*. Ea est, quae acquiritur apprehensione directa per praecisionem mentis, considerando formam sine notis individuanti- bus; quae apprehensio proinde rei essentiam, sive quidditatem repraesentat.

Haec licet in se universalis, quia potest porrigi ad plura, nondum concipitur ut universalis. Eam veteres vocabant *intentionem primam*. Reflexa est, quae acquiritur apprehensione reflexa, scilicet cum mens in illa idea advertit ordinem quem habet ad plura, sive advertit eam repraesentare unum

aliquid, quod pluribus inesse potest. Haec est proprie idea universalis. Veteres eam appellabant *intentionem secundam*.

XXVII. QUOTUPLICITER SUMI POTEST. Illud porro circa ideam universalem advertendum, quod, cum idea universalis exhibeat id quod potest inesse singillatim pluribus; sumi potest in sermone tum pro tota sua extensione: ut *omnis homo*; tum pro parte extensionis: ut *aliquis homo*; tum etiam pro uno individuo; ut *hic homo*. Quando sumitur pro tota sua extensione, dicitur accipi *universaliter*. Quare *universalis acceptio* ideae distinguenda est ab ipsa *idea universali*.

XXVIII. QUID IDEA PARTICULARIS. Idea particularis est idea universalis coarctata ad unam partem suae extensionis, eamque indeterminatam: ut *aliquis homo*, *aliqui homines*. Licet autem sive plurali, sive singulari numero efferatur, idea maneat particularis, tamen penes logicos, cum idea particularis dicitur, solet intelligi illa, quae effertur numero singulari; quia omnino indeterminata. Idea particularis est *idea individui vagi* penes veteres.

XXIX. QUOMODO COMPARATUR CUM UNIVERSALI ET SINGULARI. Iam vero *particularis* idea convenit cum *universali*, et *singulari*, et ab iis differt. Convenit cum *universali*, quatenus *particularis* de singulis inferioribus praedicari potest: spectata vero *acceptio extensionis* differt ab *universali*, sive *universaliter accepta*, sive *simplici*; eo quod illa totam extensionem actu complectitur; ut *omnis homo*; haec complecti potest: ut *homo*; secus ac *particularis*, quae eandem extensionem limitat. Rursus convenit cum *singulari*, eo quod ipsa ex. g. *aliquis homo* unum tantum repraesentare potest: differt autem eo quod *idea singularis* repraesentat individuum determinatum: ut *hic homo*; *particularis* vero indeterminatum: *aliquis homo*.

XXX. QUID IDEA COLLECTIVA. Reliqua est *idea collectiva*: ea est quae exhibet unum, quod in plurium collectione consistit, sive quod pluribus simul sumptis tantummodo competit: ut *idea exercitus*, *familiae*, *regni*. Differt proinde ab *universali*; quia haec exhibet unum pluribus distributive commune: *collectiva* autem pluribus collective commune.

Convenit cum singulari; nam collectio est aliquid unum, quod totum non potest realiter multiplicari, seu dividi in multis. Sicut autem ex quavis singulari idea potest hauriri universalis; ita et ex collectiva: ut idea universalis *exercitus, regni*.

ARTIC. IV.

De partitione idearum inter se obiective comparatarum.

XXXI. QUOTUPLICI RATIONE COMPARARI INTER SE POSSUNT. Comparari inter se possunt ideae vel secundum *comprehensionem*, vel secundum *extensionem*. Cum comparantur secundum *comprehensionem*, tunc spectantur notae quibus ideae constant. Iam vero si ideae constant iisdem notis: ut idea *hominis*, et idea *animalis rationalis*, dicuntur *identicae intrinsece*; si diversis constant notis, dicuntur *diversae intrinsece*: ut ideae *materialis*, et *immaterialis*. Cum vero comparantur secundum *extensionem*, tunc spectantur obiecta realia, ad quae referuntur. Porro vel ideae, licet sub diversis formis, exhibent unum idemque obiectum: ut idea *alicuius animalis*, et idea *rationalis*, quae exhibent *hominem*, et dicuntur *identicae obiective*; vel exhibent plura distincta obiecta: ut ideae *Dei, hominis, Caeli*; et dicuntur *diversae obiective*.

Adverte quod quae sunt diversae intrinsece, possunt esse identicae obiective; quae sunt diversae obiective, si ita se habent pro quovis obiecto, nequeunt esse identicae intrinsece; quae sunt identicae intrinsece sunt et obiective; quae identicae obiective, possunt esse identicae intrinsece. Confer exempla allata.

XXXII. Quaeres an ideae *obiective identicae* sint eadem ac ideae *sociabiles*: et *diversae obiective* sint eadem ac *insociabiles*? Liquet quod ideas *sociabiles* dicere licet eas, quae res exprimunt, quae eidem *supposito* competere possunt sive eae res sint inter se realiter idem, sive non: ut *corporeus* et *intelligens* in homine, *deus* et *homo* in Christo: *obiective*

vero *identicas* dicimus eas ideas, quae eandem rem exprimunt; unde illae latius patent. Item *insociabiles* dici possunt eae ideae, quae eidem *supposito* saltem simul competere nequeunt; ut ideae *iusti* et *iniusti*; *obiective* vero *diversas* eas dicimus, quae res diversas exprimunt, sive eidem *supposito* competere possint, sive secus, ut *Deus* et *homo*; unde hae latius patent.

XXXIII. QUOTUPLIX IDEA OBIECTIVE DIVERSA. Ut de ideis obiective diversis disseramus; eae sunt vel *oppositae*, vel *disparatae*.

XXXIV. QUENAM IDEAE OPPOSITAE. Illae dicuntur ideae oppositae, quae repraesentant res oppositas. Res vero oppositae sunt, quae distinctae cum sint, invicem repugnant; sive simul esse non possunt.

XXXV. QUOTUPLIX OPPOSITIO. Oppositio quadruplex distinguitur: *contradictoria, privativa, contraria, relativa*.

XXXVI. CONTRADICTORIA. Oppositio *contradictoria* est ea, quae intercedit inter ens, et non ens; quaeque proinde se habet sicut res affirmata, et negata; unum enim ex extremis negat sive destruit id, quod aliud affirmat et ponit: ut ideae *boni* et *non boni, sapientis* et *insipientis*. Liquet oppositionem *contradictoriam* non habere medium; nihil enim medium esse potest inter ens, et non ens.

XXXVII. PRIVATIVA. Oppositio autem *privativa* illa est, quae intercedit inter ens, et privationem eius; privatio vero est negatio formae in subiecto apto: ita opponuntur ideae *visionis* et *caccitatis*. Quapropter eo differt *privativa* a *contradictoria*, quod haec nullum sibi determinat subiectum, illa vero determinat. Unde in oppositione *privativa* habetur medium: negatio nimirum formae in subiecto non idoneo: ut inter *videntem* et *caccum* est non videns, puta *lapis*.

XXXVIII. CONTRARIA. Oppositio *contraria* est ea, quae intercedit inter duo entia, quae sub eodem genere maxime distant, eidemque subiecto (cum subiectum dicitur, non suppositum aut persona, sed natura intelligitur) non simul, sed vicissim tantum inesse possunt, ut *virtus* et *vitium, simplex* et *compositum, pulcritudo* et *turpitudine*. Ut autem vi-

cissim inesse possint, necesse est ut alterum non insit a natura, ut *albedo nivi*. Contraria quaedam non habent medium, hoc est alterutrum eorum necesse est ut insit: ut *par* vel *impar* numero, *honestas* vel *malitia* actui humano. Quaedam medium habent, cum neque unum, neque alterum necessario inest, sed aliquid medium inesse potest: ut inter *album* et *nigrum* est *flavus*.

XXXIX. RELATIVA. Oppositio relativa est ea, quae intercedit inter duo, quae se respiciunt ita ut unum non possit esse aliud, exigat tamen aliud: sicut *ideae patris et filii*, *domini et servi*. Itaque haec oppositio in eo consistit, quod distinguat duo extrema, sed unum non tollit alterum, imo ponit; nec unum sine altero esse aut concipi potest.

XL. QUAE OPPOSITIO SIMPLICIOR. Ex his simplicior oppositio est *contradictoria*: nam 1° ipsa caeteris continetur, et est ratio caeterarum oppositionum: 2°, in contradictoriis est totalis oppositio, quare ea nec *simul esse*, nec *simul non esse* possunt; nihilque est in eis praeter oppositionem: quocirca nec genere, nec subiecto conveniunt, ut *contraria*; nec simul sunt, ut *relativa*; nec locum habent tantum in quibusdam, ut *privativa*.

XLI. IDEAE DISPARATAE. Ideas disparatas appellamus eas, quae res disparatas repraesentant. Res vero disparatae dicuntur, quarum una non uni tantum, sed multis, et absque certa lege, opponuntur, ut *Viride albo*, *nigro*, *flavo* etc.

ARTIC. V.

De signis idearum.

XLII. QUID SIGNUM, ET SIGNIFICATIO. *Signum* omnes concipiunt esse id, quod cum seipsum cognoscenti repraesentat, ratio est cur, praeter ipsum, aliquid aliud, quod eo non continetur, simul apprehendatur. Nexus inter signum et rem signatam dicitur *significatio*.

XLIII. QUOTUPLEX SIGNUM. Porro signum, spectato *nexus significationis*, duplex est, *naturale* et *arbitrarium*. *Natu-*

rale est, cum nexus significationis pendet ex ipsa naturae institutione: ut *gemitus* est signum doloris, et *fumus* ignis. *Arbitrarium*, quum nexus pendet ex libera institutione rationis: ut *palma* signum est victoriae. Nota 1° quaedam signa naturalia, ut sint, requirere usum liberum hominis, sedposito usu per se naturaliter significare: huiusmodi est *hominis picta effigies*. 2° Signa arbitraria non excludere institutionem quandam inchoatam naturae: ut verbis significare conceptus est ex naturae institutione: sed *his verbis hos conceptus* id est ex arbitrio.

XLIV. Spectato modo significandi dividitur signum in *manifestativum* et *suppositivum*. *Manifestativum* est, quod rei alterius existentiam indicat, sive praesentem, sive praeteritam, sive futuram: ut *Monumentum* indicat victoriam latam, *sonus campanae* futuram scholam. *Suppositivum* est, quod substituitur loco rei, ut relate ad intellectum vices eius agat: sic *statuae* et *imagines* sanctorum pro ipsis sanctis substituuntur.

XLV. QUID VOCABULUM, TERMINUS. Iam vero vocabulum est *vox hominis (plerumque articulata) ex institutione libera significans*. Vocabula dicuntur a logicis *termini*; quia in ipsis terminatur resolutio syllogismi. Inclusimus parenthesi *plerumque articulata*; quia articulatio essentialis non est; sunt enim vocabula contenta una vocali; et proinde minus late patet articulatio quam vocabulum. Qui definiunt vocabulum vocem articulata, id volunt dicere: articulationem naturalem esse propriam hominis, eique datam esse a natura, ut signis uti possit ad suas ideas manifestandas; iisque ut plurimum uti; licet id non prohibeat alia quandoque signa adhibere.

XLVI. QUOTUPLEX TERMINUS. Terminus autem est duplex: *categorematicus*, sive ille, qui *seorsim ab aliis aliquid determinate significat*: ut *homo*, *Caesar*, *Socrates*, et ita porro: *syncategorematicus*, sive ille qui *significat aliquid determinate solum cum aliis*: ut *omnis*, *nullus*, *per*, *ex*, et similia.

XLVII. CUIUSMODI SIGNA SUNT TERMINI. Termini sunt signa *manifestativa conceptuum*, *suppositiva rerum*. Signi-

ficatio autem *suppositiva* principalior est; nam qui loquitur, non intendit proprie docere alios quid ipse cogitet, sed res ipsas: et qui audit, vult res scire, et res ipsas cogitat proprie, non cogitationem loquentis. Termini tamen res significant prout concipiuntur a nobis; unde cum res plerumque universaliter concipiamus, hinc plurima vocabula sunt communia. Sicut autem cognitio potest esse reflexa, ita et locutio ei inserviens supponi potest pro ipsis ideis: ut cum quis revelat quid cogitet; atque tunc ideae se habent ut res.

ARTIC. VI.

De partitione terminorum spectata eorundem structura.

XLVIII. QUOTUPLEX TERMINUS ITA SPECTATUS. Terminus sub hac ratione spectatus, est duplex, nempe, *simplex*, et *complexus*. *Simplex* est unicum vocabulum ideam exhibens sive simplicem sive compositam. *Complexus* est, qui pluribus vocabulis unam ideam compositam repraesentat: ut *Plato philosophus*.

XLIX. QUOMODO APPELLANTUR PARTES TERMINI COMPLEXI. Terminus autem complexus constat eo termino, qui dicitur *principalis*, et eo, qui dicitur *incidens*. *Principalis* est, qui significat subiectum; *incidens*, qui significat eiusdem subiecti determinationem seu modum.

L. QUOTUPLEX INCIDENS. Duplex est terminus incidens: scilicet *explicativus*, et *restrictivus*. Ille est, qui significat id, quod iam continetur tota extensione ideae principalis: ut *homo mortalis*. *Restrictivus*, qui id significat, quod parte tantum extensionis eius continetur; unde illam restringit: ut *homo doctus*. Huc redit ea affectio terminorum, quae *restrictio* dicitur.

ARTIC. VII.

De partitione terminorum simplicium spectatis obiectis quae significant.

LI. QUOTUPLICITER DIVIDUNTUR. Termini, spectatis obiectis, praecipue dividuntur 1° in *abstractos* et *concretos*, quemadmodum ideae (XXIII); atque ideirco 2° in *proprios*, *collectivos*, et *communes*. Terminus *proprius* est, qui unum individuum determinate repraesentat: ut *Petrus*. *Collectivus* qui aliquam plurium collectionem significat, sive qui exprimit obiectum ideae collectivae. *Communis*, qui de pluribus singillatim dici potest; atque immediate quidem significat id, quod pluribus singillatim est commune, hoc est comprehensionem ideae universalis; mediate vero ea, quae eius extensione continentur. Cum vero determinatur ad significandam eius extensionem, vel totam, vel partem ipsius, accipitur vel universaliter, vel particulariter, vel singulariter (XXVII). 3° In *absolutos* et *connotativos* Terminus *absolutus* significat aliquam formam *ut per se stantem*; sive realiter per se subsistat: ut *homo*; sive concipiatur ad modum per se subsistentis: ut *humanitas*. *Connotativus* significat formam in subiecto cui inhaeret: ut *bonus philosophus*. Itaque *connotativus* duo repraesentat, *formam*, et *subiectum*, illam clare, hoc obscure, atque illam *in obliquo*, hoc *in recto*: bonus enim ex. gr. est *habens bonitatem*. Quapropter dicitur *aliud significare*, nempe *formam*, et *de alio* dici, nempe *subiecto*.

Nota aliud esse *significare aliquid per modum inhaerentis alicui*, quod est esse connotativum; aliud esse *posse aliquid resolvi in habens et habitum*; quod et absoluto competere potest; ut *homo*, scilicet *habens humanitatem*, quod non est realiter nisi ipsa natura humana subsistens.

LII. Circa quae nomina absoluta et abstracta primo modo (XIX) advertit quod proprie repraesentant formam ipsam subsistentem. Quia vero forma creata subsistens est

suppositum singulare; hinc si dico *unus homo*, intelligo unam naturam subsistentem, unamque personam; sed hoc alterum ex natura formae significatae. Cum autem dico *unus Deus*, significo quidem unam formam divinam subsistentem; sed non significo eam subsistere in una persona; cum ab hoc praeseindat vis termini absoluti; forma autem divina postulet subsistere in tribus personis. Hinc vides discrimen: terminus *homo* resolvitur in hunc: *habens humanitatem* (quae est distinctio rationis); et *unus homo* dici potest *unus habens humanitatem*. At etsi terminus *Deus* resolvi possit in hunc: *habens divinitatem*; non tamen *unus Deus* dici potest *unus habens divinitatem*: sunt enim tres habentes. Scilicet terminus absolutus significat per se formam subsistentem: cetera vero, quae significantur, pendent ex natura formae significatae.

ARTIC. VIII.

De partitione terminorum communium spectato modo quo se extendunt ad plura.

LIII. TERMINI UNIVOCI, AEQUIVOCI, ANALOGI. Termini spectato modo extensionis suae dividuntur: in *univocos*, *aequivocos*, *analogos*. Terminus *univocus* est qui significat formam pluribus communem, atque eadem ratione communem: ut *homo*. Pari modo etiam idea, sive conceptus dicitur univocus. Qui communis debet esse conceptus, prout est distinctus, exprimens nempe formam et rationem eius. Imo et ipsae res univocae dicuntur, quarum scilicet nomen, vel conceptus communis est sub eadem ratione.

Terminus *aequivocus* est qui de pluribus dicitur diversa omnino significatione: ut *Gallus*, *Tartarus*. Quare terminus non nisi materialiter communis est: cum conceptus sint diversi. *Aequivocum esse* termino, qui ex institutione significat, non autem ideae competere potest. *Analogus* est terminus qui significat formam pluribus communem, sed non eadem ratione. Ipse conceptus dicitur *analogus*. Imo et

ipsae res, quarum scilicet conceptus communis est, sed non eadem ratione. *Analogae* solent vocari quoque *aequivocae*, sed *a consilio*, non *a casu*, quae proprie dicuntur *aequivocae*.

LIV. QUOTUPLEX ANALOGIA. Analogia triplex distinguenda est, nimirum *analogia inaequalitatis tantum* (Cf. Card. Caietanum Tract. de Nominum analogia), *analogia attributionis*, et *analogia proportionis*. *Analogia inaequalitatis tantum* est *convenientia plurium in eadem forma, sed inaequali perfectione secundum sui intrinsecam rationem participata, citra habitudinem unius ad aliud*. Ita ratio *entis* competit *materiae* et *spiritui*; ratio *unius* inest *composito* et *simplici*, sed ita ut intrinseca perfectio formae sit diversa. Quare *ens* de materia et spiritu, *unum* de composito et simplici dicuntur analogice, quia ratio *entis* et *unius* diversa est in singulis. Dicuntur autem analogice absque respectu ad tertium; ita ut etsi illud deesset, ea analogia maneret. Dicitur rursus *ens* analogice de materia et spiritu citra habitudinem materiae ad spiritum, et vicissim: pariter *unum* dicitur de simplici et composito citra habitudinem alterius ad alterum: sed tantum quia forma participatur ab utroque non aequali perfectione secundum sui intrinsecam rationem.

LV. *Analogia attributionis* est *convenientia plurium in eadem forma per nomen significata ita, ut ea forma reperitur in uno principali per se, ac perfecte, in aliis propter habitudinem, vel cum necessaria habitudine ad illud, et imperfecte*. Haec vero habitudo duplex est, *extrinseca* et *intrinseca*. *Extrinseca* est, cum forma per nomen significata est proprie tantum in uno, in aliis vero non nisi ordo quidam ad illud reperitur, propter quem denominatio eadem iis tribuitur: ut *sanitas*, quae dicitur de *animali*, de *medicina*, de *aere*. *Intrinseca* est cum forma per nomen significata inest utrique membro, sed per se et perfecte in uno principali, in aliis participative, et imperfecte: ut *forma entis* in *Deo* et in *creaturis*. Illud unum principale dicitur *principes analogum*.

LVI. *Analogia proportionis* est *similitudo quae inter duo reperitur propter aliquam proportionem, hoc est propter eandem*

habitudinem, quam ea habent ad alia duo (proportio enim est identitas habitudinis, quam duo habent ad alia duo): qua fit ut forma, quae proprie uni inest, de altero quoque translate praedicetur. Idcirco in hac analogia quod est commune, est id quod de pluribus dicitur, sed de uno proprie, de altero translate. Exemplum est: prata rident; sicut enim se habet risus ad vultum hominis, ita se habet amenitas ad pratum: Nero est tigris; sicut enim se habet tigris ad feritatem, ita Nero ad crudelitatem. Advertendum non omnem similitudinem supponere analogiam proportionis; similitudo enim habetur posita participatione quadam in aliqua forma: sicut creaturae dicuntur similes Deo, quia participant rationem entis, quae in Deo perfectissime reperitur: analogia vero postulat convenientiam duarum proportionum, eam scilicet ex qua metaphora oriri possit.

ARTIC. IX.

De universalium classibus.

LVII. QUOT SUNT. Tot sunt, quot sunt modi, quibus aliquid unum potest de pluribus inferioribus praedicari per identitatem. Iam vero generatim duplex esse potest praedicatio unius de inferioribus per identitatem; nimirum vel talis est, ut omnia omnino entia comprehendat; vel certa quaedam. Primo modo habemus ea universalialia, quae proprio nomine appellantur *transscendentia*, quia transscendunt omne genus entis: et sunt *res, ens, unum, verum, bonum*, in quibus praedicatio est analogica. Ad *rem* vel *ens* revocatur $\tau\omicron$ *aliquid*. Alio modo habemus ea, quae simpliciter dicuntur *universalialia*, in quibus per se praedicatio debet esse univoce. Horum autem classes sunt quinque, *species, genus, differentia, proprium, accidens*.

LVIII. QUOMODO APPELLANTUR UNIVERSALIA. Haec vero quinque universalialia appellantur $\kappa\alpha\tau\eta\gamma\omicron\rho\rho\omicron\mu\epsilon\nu\alpha$ *praedicabilia*; nam singula de pluribus praedicari possunt. Spectant

autem ad universale reflexum; quia consideratur in ipsis ratio universalis praedicationis, sive respectus ad inferiora.

LIX. QUID SPECIES. Iam vero *species* definitur: *unum quod univoce de pluribus distinctis numero praedicatur essentialiter et complete: ut homo, album*.

Haec est *species logice spectata*, prout nempe est idea quaedam universalis. Nam ceterum speciei nomine utimur etiam ad significandam totam collectionem realem individuorum: ut cum dicimus speciem humanam, significantes universam familiam hominum. Eadem animadversio adhibenda pro genere. Patet usum alterum huius vocis ab altero pendere: ideo enim tota humana familia species dicitur, quia omnes homines in una idea specifica conveniunt.

LX. QUID GENUS. *Genus* autem est *unum quod univoce de pluribus differentibus specie praedicatur tanquam pars determinabilis eorum essentiae: ut animal, color*. Advertatur univocam praedicationem generis tunc vere haberi, quum conceptus generis est extra conceptum differentiae: cum nempe differentia concipi potest, quin concipiatur genus: ut contingit in animali et rationali. Tunc enim potest eadem ratio generis in suis inferioribus reperiri. Sed huius rei subtilioris explicatio spectat ad Ontologiam.

LXI. QUID DIFFERENTIA. *Differentia* vero est *unum quod univoce de pluribus distinctis numero praedicatur, tanquam pars determinans eorum essentiae: ut rationale, album*. Differentia dicitur *qualitas*, sed *essentialis*: quia si quaeras e. g. quale sit animal homo, respondetur *rationale*. Unde 1° differentia habet eandem extensionem ac species, sed minorem comprehensionem. Species maiorem comprehensionem quam genus, sed minorem extensionem. 2° Differentia contrahit genus, speciemque constituit, et constituendo distinguit, et distinguendo constituit. Ideo se habet ad alteram partem speciei, quae est genus, ut perficiens ad perfectibile, ut forma ad materiam.

LXII. QUID PROPRIUM. *Proprium* definitur *unum quod de pluribus univoce praedicatur tanquam necessario nexum cum eorum essentia: ut posse loqui in homine*. Porro pro-